

3. - Նմանապես Սերէոսի վերադրուած Պատմութեան եռանուն ցանկին մէջ երկու խոսքովներ մէկի վերածուած են. բայց խոսքով Բ. ի նպատակ պատմական որոշ վկայութիւններ մնացած են՝ յայտարարող անոր թագաւորութեան շրջանը, այն է ժամանակակցութիւնը Աւրելիանոս եւ Կարոս կայսրներուն. ինչպէս նաեւ հարազատ պահուած է անոր սպանութեան թրականը եւ Տրդատի, իր որդւոյն, թագաւորութեան թուականը:

4. - Ուխտանէսի մօտ պահուած բոլորովին տարբեր տեղեկութիւնը, որ Տրդատի թագաւորութիւնը կը կապէ Պրոքոսի հետ, կը գտնէ իր բացատրութիւնը եւ կը հաստատէ Տրդատի թագաւորութեան ճշտուած թուականը: Պրոքոս՝ ո՛չ թէ կայսրն է, այլ Դիոկղետիանոսի պատ-

գամաւորը, որ 298ի դաշինքը կնքեց Ներսէի հետ եւ անշուշտ Տրդատը թագաւորեցուց:

5. - Հուսկ Փաւստոսի մէջ ալ 297ի պատերազմին նկարագրութիւնը պահուած է, թէեւ Տիրանի ժամանակին յարմարեցւած, բայց թիւրիմացութեան պատճառներուն բացատրութենէն վերջ՝ ան ալ կու գայ լրիւ հաստատելու ինչ որ Մանանդեան ճշտած էր Տրդատի մասին, թէ ան մասնակցած էր 297ի պատերազմին, եւ այդ յաղթանակէն վերջ թագաւոր ստակուած: Այդ իսկ պատճառով 297ի պատերազմի յիշատակը յաւերժացած է ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ:

Ուստի Մանանդեանի կարծիքը ունի բոլոր պայմանները ընդունելի ըլլալու:

(Շարունակելի)

Հ. ՊՕՂՈՍ ԱՆԱՆԵԱՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

ԱՌ « ԱՆԴԱՍՏԱՆ »

Անդաստան իր ճիշդ թիւով հրատարակած էր իր քրեկ ուսումնասիրութիւն մը Աւետարանին արամեան բառերը խորագրով (1955, էջ 124-125):

Բազմալեզու մէջ (1958, էջ 32-33), Պր. Ա. Սալմաստան, հակիրճ յօդուածով մը կը մատնանշէր որ վերոյիշեալ գրութիւնը բանագործութիւն մըն էր, աւելի ճիշտ՝ գրեթէ բառացի թարգմանութիւն էր գրախօսականի մը որ լոյս տեսած էր Bulletin de la Soc. Linguistique de Paris-ի մէջ (1954, t. 50, fasc 2, 186). գրախօսողն է J. Cantineau. Իսկ գրախօսեալ ուսումնասիրութեան բուն հեղինակն է Harris Birkeland. Հարազատ խորագիրն է «The Language of Jesus» (Oslo, 1954): Գրախօսականէն օրինակ մը խմբագրութիւնն ալ ունի:

Անդաստանի պատ. Խմբագրութիւնը իր 8-9 թիւերով (1958, էջ 239-240) բողոքի նամակ մը կ'ուղղէ մեր խմբագրութեան. կը մեղադրէ մեզ, որ Պր. Ա. Սալմաստանի յօդուածը հրատարակելէ առաջ՝ Անդաստանի խմբագրութեան կարծիքը չենք հարցուցած. ապա կը պանծացնէ ու կը ծանօթացնէ մեզի Հ. Պ. ի բարձր արժանիքները. կը խճրէ Պր. Ա. Սալմաստանը. կը յանգի մեկնարանելու իր թերթին քրոնիկներուն արժէքը. եւ հուսկ կ'եզրակացնէ.

«Խնդրոյ առարկայ քրոնիկին գալով՝ ստորագրուած էր մեր աշխատակիցին կողմէ, որովհետեւ պարզ արձագանք մըն էր Հալլըի Պր. Բրեքլանտի տեսութեանց մասին: Թերթըրուած Հալլըի Պր. Բրեքլանտի անուան յիշատակութենէն, որ քանիցս կրկնուած է քրոնիկին մէջ, եւ վարկ տալու համար մասնագիտական նիւթին՝ խմբագրութիւնն իր կողմէ աւելցուցած է Հ. Պ. սկզբնատաւերը»:

Ուրեմն այդ Հ. Պ. ստորագրութիւնը անեղծու-

ծայի՞րն բան մըն է. կրնայ նշանակել Հալլըի Պր. Բրեքլանտ. կրնայ նաեւ նշանակել... հայ բանասէրի մը անունը:

Պր. Ա. Սալմաստան երկարաշունչ յօդուած մը ուղարկած է մեզի՝ ի պատասխան Անդաստանի բողոք-նամակին: Հարկ չենք տեսներ հրատարակելու:

Նախապէս Պր. Ա. Սալմաստան անտարկելով Հ. Պ. ի գրութեան՝ բաժնէր թէ հեղինակի անուն անգամ չէ տուած: Հիմա Անդաստան, իրր մեծ գիւտ մը՝ մեզի կը հաղորդէ թէ Հ. Պ. իր գրութեան մէջ չորս անգամ յիշած է հեղինակին անունը, որ է Հալլըի Պր. Բրեքլանտ: Բայց Անդաստանի խմբագրութիւնը անշուշտ չափ լաւ գիտէ թէ Հալլըի Պր. Բրեքլանտ բուն ուսումնասիրութեան հեղինակն է. մինչ բանագործութիւնը - եթէ կատարուած է - այդ ուսումնասիրութեան մասին լոյս տեսած գրախօսականին վրայէն կատարուած է. գրախօսականի հեղինակն է Քանթինոյ. եւ ահա այդ Քանթինոյի անունն է որ չի տար Հ. Պ.:

Արդեօք Անդաստանի խմբագիրը կ'ուզէ բառախաղի՞ զիմեւ հարցը լուծելու կամ... աւելի կ'ընդունելու համար:

Ամէն պարագայի մէջ, կ'իմանանք որ խմբագրութիւնն ինք է որ աւելցուցած է այդ Հ. Պ. ստորագրութիւնը. իրականին մէջ՝ Հ. Պ. անստորագիր զրկուած է այդ յօդուածը, որ արդարացիօրէն գրախօսականի մը թարգմանութիւնն է, անշունչ ընդլայնումներով, քրոնիկի նպատակով զրկուած:

Եւ Անդաստանի պատուարժան Խմբագրութիւնը այսօրոյն յայտարարելէ վերջ՝ այդ նամակին երկու էջերը կրնար տրամադրել աւելի շահաւէտ նիւթի մը:

ԽՄԲ.

ԵՒԿԼԻԴԵՍԻ

« ՏԱՐԵՐԻ ԵՐԿՐԱԶՍՓՈԹԵԱՆ » ԳՐԻԻ
ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐԱԳԻՏՏ ՄԷԿ ԶԵՌԱԳԻՐԸ

Շատ վաղուէն մեր նախնիք թարգմանած ըլլալու են Եւկլիդէսի հանրածանօթ Տարբեր Երկրաչափութեան գործը, որ ամենակարեւորն ըլլալու էր հայ հին ճարտարապետներուն գործածած գիրքերուն մէջ:

Դժբախտաբար ցարդ միայն չորս ոչ ամբողջական ձեռագիրներ հասած են մեզի, որոնցմէ մին է Պաւլոյի (Իտալիոյ) թիւ 178 (Fondo. Aldini), Տիւրինի թիւ 74ը, Վենետիկի Միլիթարեանց օրինակը եւ Երեւանի Մատենադարանին թիւ 4166ը: Ասոնցմէ հնագոյնը հաւանաբար ԺԳ. դարէն ըլլալու է: Դժբախտաբար ասոնցմէ ոչ մէկը կը յիշէ թարգմանիչին ու ըլլալը: Ընդհանրապէս Գրիգոր Մալաքիան կը վերագրուի թարգմանութիւնը, սակայն կան ալ որ Անանիա Շիրակացիին կու տան այդ պատիւը: Իսկ Հ. Ալիքեան՝ Անանիա Շիրակացիի ուսուցիչն է՝ հայագէտ Տիւրինոյ յոյնին կ'ուղղէ վերագրել թարգմանութիւնը:

Դժուար է խորհիլ որ մինչեւ Մալաքիան սպասէին հայ ճարտարապետները՝ Եւկլիդէսի գործին թարգմանութեան համար, երբ է. դարուն արդէն ունէին Շիրակացիի աղիւսակները:

Սակայն հայ գիտնական մը, եղած թարգմանութեան նոյնիսկ Եւկլիդէսի գործին ըլլալուն մասին տարակոյս կը յայտնէ: Արիդոնայի Համալսարանի ուսուցչան է՝ Արիդոնայի Համալսարանի ուսուցչան է՝ Արմենակ Ա. Շաղոյեան կը պետենէն՝ Արմենակ Ա. Շաղոյեան կը խորհի որ մեզի հասած այս երկրաչափական հատակագիտութիւնը ցոյց կու տան, որ նախա-Եւկլիդէսեան երկրաչափական գործէ

մը առնուած են, հաւանաբար Լեոնի կամ Թեալիոս Մալաքիացիի Երկրաչափական գործէն՝ այժմ բնագիրը կորսուած: Շաղոյեան վերագրեցնէ նաեւ որ հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է գուցէ նոյնիսկ Ե. դարուն:

Հոս նպատակ չունիմ աւելորդ տեղ երկարելու այս մասին: Իմ նպատակն է ներկայացնել Եւկլիդէսի վերագրուած Երկրաչափութեան նորագիւտ հայերէն ձեռագիր մը:

Ասկէ քանի մը տարի առաջ Պոլսէն ինծի զրկուած շարք մը հին հայերէն ձեռագիրներուն մէջ էր նաեւ կիսակաշիւ-լաթակաղմ (կաղմուած Պոլիս Հ. Մատթէոսեան կաղմատունը, Ամերիկեան Խան հաստատուած): Ծաւալը 6,1/4 8,1/4, նիւթը վալլուն ողորկ եւրոպական թուղթ: Գրութիւնը միասին, ընտիր նոտրգիր սեւ մեկնումով: Ունի 273 թուղթ եւ վերջին կաղմարարէն երկուական թուղթ պահպանակ՝ սկիզբն ու վերջը:

Ձեռագիրը, որ խնամքով գրուած է, դժբախտաբար չունի յիշատակարան կամ որ եւ է յիշատակութիւն ե՛րբ գրուած ըլլալու կամ որմէ՛ եւ ո՛ւր: Ո՛չ ալ վայ որ եւ է խորագիր ե՛րբ, որմէ՛ կամ ի՞նչ լեզուէ թարգմանուած ըլլալու է: Գրչութիւնը հաւանաբար ԺԸ. դարուն կատարուած ըլլալու է:

Իւրաքանչիւր էջ եռագիծ եւ ոսկեղարդ շրջանակի մէջ նկարուած է, որմէ զուրս՝ լուսանցքի վրայ յաճախ կարմիր նոտր գրչութեամբ նշանակուած է ձեւ եւ թիւ եւ երբեմն ալ Թուղթ թիւ մը եւ ձեւ եւ

1. A Pre-Euclidean Fragment of the Elements, by Allen A. Shaw of University of Arizona, in the Bulletin of American Mathematical Society, Vol. 43, pp. 774, also in National Mathematics Magazine, vol. XIII, No. 2, November 1938.

thematical Society, Vol. 43, pp. 774, also in National Mathematics Magazine, vol. XIII, No. 2, November 1938.